

Charles Bovary sunt eu

„Autorul de texte pentru teatru este un comediant și cu cât își va lua în serios condiția, cu atât va fi mai bine. De nu, va fi un măscărici involuntar. Piese mai nostime decât cele proletculte nu cred să existe. Așadar: ironie mereu și mereu parodie!“ anunță Horia Gârbea înaintea textelor sale „pentru teatru“, strânse în două volume la Editura Phoenix (Colecția Nouăzeci), **Doamna Bovary sunt ceilalți și Mephisto***). Straniu lucru, căutăm cu asiduitate „elemente neintenționale de literatură“ în vechile cazanii la capătul unui ev despre a cărui literatură știm, printre altele, că s-a apărut cu înverșunare de... literatură, ca de o boală rușinoasă. Și burgheză, desigur. Numai că organismul literaturii, foarte vital și viclean, și-a refăcut de fiecare dată infirmitățile și a transformat amintirea membrelor lui amputate în gesturi eroice. Autorii care au încercat să fugă din literatură au fost condamnați să troneze în marile antologii de literatură. Horia Gârbea știe foarte bine acest lucru și cât orgoliu să mimeze (cu pricepere și talent, pentru că el scrie și frumos) în rolul de neavenit în literatură, de profanator al ei. „Dar e timpul să ne întrebăm ce e gramatica, spune Gârbea. Răspunsul vine scurt: «laște o știință ghespre cum lucră limba». Școlerul, prost cum îi el, are o intuiție bună, semn că autorul nu s-a deghizat complet. Limba «lucră» singură, are anumite legi de acțiune. Iluzia în care ne-am legănat până adineaori, că autorul poate interveni, se pulverizează. Nu mai rămâne absolut nimic. Limba, personajele, acțiunea au (când nu sunt siluite de niscaiva nechemați) o autonomie absolută. Amestecul dramaturgului în această lucrătură este inadmisibil. Ceea ce autorul are de făcut, și doară nu-i puțin lucru, este să aleagă personaje, scheme, tipuri de limbaj, iar apoi să le lase să lucreze singure. E foarte greu de rezistat și chiar autorul acestor rânduri își mai bagă nasul în propria piesă, realizând doar

stricăciuni“. Inutil să mai arăt că avem de a face cu un postmodern get-beget. Deplâng trufia falnicului blazon-pince de nouăzecist, dar Horia Gârbea scrie literatură mai bună decât (își imaginează sau) ne lasă să credem că intenționează. Oricum, am să sugerez autorilor **Lexiconului teatrului românesc** să consemneze în dreptul numelui HORIA GÂRBEA: comediant...

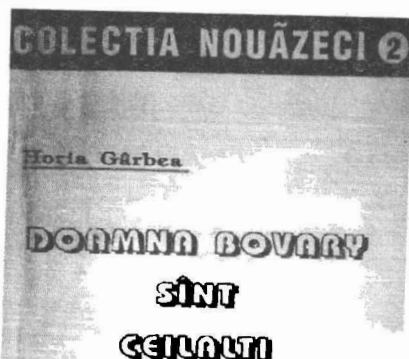
Spectacolul schișelor dramatice din **Doamna Bovary sunt ceilalți și Mephisto** este rezultatul unui procedeu ale cărui funcții și consecințe sunt duse la extrem: intertextualitatea. Dacă până acum, în teatru, ea se recunoștea prin alunecări textuale numai în planul limbajului antrenat sau de care se lăsau antrenate personajele, la Horia Gârbea memoria culturală a autorului permite chiar personajelor consacrate de literatură (mai) vechi să intre, cu nonșalanță, în scenă. Personaje al căror stagiul „dramatic“ (literar) conveniserăm că s-a încheiat. Nu și pentru teatrul lui Horia Gârbea. Înțelegem că destinul lor nu se împlinise, iar comediantul nouăzecist se învoiește să le tragă la un liman. Le grupează apoi „pe echipe“ fictive ideale, asigurându-le astfel un confort consolator. Așa se întâmplă cu Nora, intrată în familia Unchiului Vania, a cărui nepoată este. Un pescăruș (**Pescărușul din livada de vișini**), dar și un furtunar apar în livada lui Vania o dată ce ape misterioase, din pământ, inundă întreg ținutul, ostind frustrarea tumultuoasă a Norei de a nu fi văzut marea. Les grands personnages se rencontrent, les grandes situations dramatiques se confondent, par conséquent les grands auteurs communiquent d'une manière très libre.

Totuși, rămâne să ne întrebăm: dacă Cehov se întâlnește cu Ibsen, atunci cei doi cum se vor înțelege? După convenite politețuri, vor sfârși prin a se adresa mai direct unul altuia, pe limba lui Caragiale: „VANIA (posedat): Eu. Prefectului! O să-l iau de revere (mimează) și o să-i zic: ascultă stimabile! Dai livada sau nu?! O vreau. Ți-o plătesc! Dă-o 'ncoala!

NORA: Și dacă nu vrea?
VANIA: Trebuie să vrea!!
NORA (răsfățat): Și dacă nu poate?
VANIA (fioros): Trebuie să poată!!!
NORA (speriată): De ce?
VANIA: Pentru că altfel, mă-nțelegi...
NORA: Niciodată n-ai vorbit așa. Astea nu-s vorbele tale! Ce-ai pățit?
VANIA (se dezmeticește): Da... Ai dreptate...” Semn că fiecare dramaturg pe

limba lui pierde, dar renaște pe a altora, și observația poate fi luată în serios. La rândul lui, Caragiale însuși își trimite reprezentanții: prefectul ținutului este Tipătescu, la brațul iubitei sale Zoe, cei doi urmând o căsnicie liniștită după ce aflăm că apriga femeie l-ar fi omorât pe Trahanache. Figurile acestea mari ale dramaturgiei universale din **Pescărușul din livada de vișini** sunt privite cu o tandră compasiune. Horia Gârbea le oferă satisfacția de a căpăta, fie și în formele cele mai iluzorii (gadgeturi existențiale), ceea ce și-au dorit cu atâta suferință în literatura antecesorilor iluștri.

Un personaj important care-și acordă șansa răzbunării peste timp este Emma Bovary. Vechile complexe se convertesc în gesturi spectaculoase de femeie dominatoare și aventuroasă. **Doamna Bovary sunt ceilalți** este o piesă construită pe principiul temei cu variațiuni, tema fiind crima lui Claudius și căsătoria lui cu fosta cumnată, complice ea însăși la crimă, din tragedia **Hamlet**, iar protagoniștii – Emma și Charles Bovary. Charles este burghezul tradițional, degustător de teatru, de tragedii ale căror atrocități este obișnuit să le judece cu aristocratică detașare, trăgând „învățămintă“ folositoare. Pentru el, omorirea regelui Hamlet este un act cultural de mult prins în insectar, dar pentru Emma evocarea lui repetată va determina o surprinzătoare trezire a instinctelor și a sentimentului de sufocare într-un univers al cuvintelor și nu al faptelor. Va trece ea însăși la fapte, luându-și-o ca model pe Regina shakespeariană, și-și va ucide bărbatul, într-un **perpetuum mobile** dramatic, în complicitate fie cu un Toreador, fie cu Mefisto, fie cu un Hoț. Sub masca unei Carmen voluntare și perfide îi șantajează apoi pe aventurierii complici sub amenințarea că le va dezvălui crima, exultând în culmea euforiei perverse: „Ce credeți voi? Că doamna Bovary sunt eu? Voi sunteți doamna Bovary, nemernicilor! Osândiților!“ E limpede că în obscuritatea frustrărilor bovarice mocnește surd o energie ce poate spulbera cele mai fortificate orgolii macho-iste. E limpede că doamna Bovary rămâne să se refugieze cel mult în cerebralitatea eliminată a vreunui Charles sau în masculinitatea taurină, pasională și imbecilă a seducătorului profesionist. Pentru a stăpâni lumea, femeia mai are nevoie de un singur pas de conștiință. Surprinzătoare este și apariția în scenă a lui Ion Nebunul din **Năpasta** lui Caragiale, căzut și el, așadar, tot dintr-o

* Horia Gârbea, **Doamna Bovary sunt ceilalți, Mephisto** – texte pentru teatru, Ed. Phoenix (Colecția Nouăzeci), 1003

tragedie a crimei pasionale. Personajul vorbește ca un țaran român și provoacă în lectura textului un sentiment straniu, de fantastic amestecat cu ironie. Simulând încercarea de a fugi cu Ion în lume, Emma îl silește pe onorabilul Charles să-l ucidă pe nenorocit, apoi își amenință soțul cu trădarea crimei: „Adevărul e că ești o secătură plicticoasă și te condamn la o viață agitată. O să te temi”, îi spune ea lui Charles. Vedeți, într-un fel, o secătură plicticoasă este și criticul silit să desprindă „învățămintele folositoare” dintr-un teatru pe care-l trăiesc cu atâta dezinvoltură și nesilite de nimeni (nici măcar de Horia Gârbea, comediantul) chiar personajele. E nevoie de atât de multe cuvinte pentru a explica faptul că aceste persoane s-au născut și au intrat în teatru după pofa inimii? Într-un fel, Charles Bovary sunt eu.

Tema din **Doamna Bovary...** este reluată și în **Mereu Electra** din volumul **Mephisto**. Aici se întâlnesc Sherlock Holmes și Doctor Watson cu Agamemnon Dandanache și Eugene O'Neill. Pe cât de intertextuală este lista personajelor, pe atât de mozaicat e limbajul schiței. Agamiță cere mereu un pahar cu apă și în cap îi zornăie clopoștii. Problema este că Mița îl traduce (și Holmes traduce foarte bine din română) și se află acum în Orient-Expresul de Balota-Strehaia-Craiova-Caracal cu șeful de gară... Mița vine de la Clitemnestra, deci Holmes înțelege (traduce) că unde există un Agamemnon și o Clitemnestra există și o Electra. Este fiica lui Agamiță, Acrivița, și chiar dacă nu recurge (întocmai) la soluția Electrei, ea este setoasă de sânge. Răzbunătoarea Acrivița nu va mai putea fi oprită și ucide, pe lângă Filiași, cuplul adulter. Moment de reflexivitate și mai ales de compasiune pentru Acrivița-Electra, a inspectorului O'Neill, „transferat din State”. „Din jale se-ntrupează fata ăsta. Boboc!”.

Ar trebui să ne luăm după cuvintele din predoslovie la Horia Gârbea: „ironie mereu și mereu parodie!” și să închidem subiectul. Nu-i pot acorda șansa, necondiționat. **Doamna Bovary sunt ceilalți, Pescărușul din Ilvada de vișni, primul volum și Mereu Electra, Pisica de lângă Baskerville** din volumul **Mephisto** nu sunt parodii, cel puțin eu nu le citesc astfel. Sigur că a aduce un personaj vechi în actualitate te trimite cu gândul în primul rând la intenția parodică. Tonul lejer și dese alunecări comice intertextuale ale limbajului cer încă o dată: parodie. Este și

parodie în felul în care tratează Horia Gârbea persoanele dramatice și este, fără îndoială, multă ironie, dar eu văd intrările acestora în scenă ca pe un fapt fantastic, nu ca pe o clownerie trivială. Nu atât năstrușnicia întâlnirii lui Hercule Poirot cu Ipingescu (**Pisica de lângă Baskerville**), și cu atât mai puțin a Emmei și a lui Charles Bovary cu Ion Nebunul mi se pare miza acestei literaturi, ci intuiția unei verosimilități secrete, până acum latentă, ce aureolează relația dramatică. În fond, erudiții chiar așa procedează: explică un personaj prin altul, explică un act prin altul, este satisfacția oricui să perceapă faptul de cultură ca și cum s-ar situa într-o imensă cutie de rezonanță. Rezon. E drept că rețeta n-a inventat-o la noi Horia Gârbea, ci Paul Georgescu în romanul **Solstițiu tulburat**, în care populează același spațiu Otilia lui Călinescu, Tănase Scatiul... Dar se poate ca el s-o consacre. Dincolo de ironia și comicul pieselor lui Gârbea (cele mai multe sunt comedii) și de aspectul lor manifest autoreferențial (finalurile asigură de fiecare dată faptul că personajele au conștiința că se află pe o scenă) se insinuează o înlănțuire metafizică a caracterelor și destinelor. Sunt marile personaje parcă într-o lume de apoi. O lume de apoi nu foarte solemnă, nu întotdeauna edenică, niciodată infernală (așa cum și-o reprezintă, probabil, valahul), în care, însă, ele își găsesc un teren comun și comunică, refac istoria lumilor literare din cioburi și prin schimb de experiență, deapănă amintiri împreună.

Pentru regie și scenografie, intertextualitatea este un procedeu recurent în teatrul românesc. Pe scenă, intertextualitatea dramatică, de tipul celei cultivate de Horia Gârbea, bănuiesc că ar limita contrastele de neevitat ale montării la exigențele unui desen în contururi realiste, aspirând la unitatea semnificativă a relațiilor.

Cât despre parodie, **Stăpânul tăcerii** din volumul **Doamna Bovary...** este o mică bijuterie. Intertextul evoluează plan, numai la nivelul limbajului și limbii personajelor, și actualizează cu savoare o epopee politică, la cel mai înalt nivel, în Egiptul antic. „Să nu credeți însă că asta falsifică realitatea. Doar vechii egipteni își aveau, în aceeași măsură ca și noi, prostiile, ambițiile și trivialitățile lor, încât, înlocuindu-le cu altce, mai proaspete, nu se schimbă mare lucru”, spune Horia Gârbea. Riscul de a cădea în vulgar este mare și, oricum, și-l asumă orice autor de

parodii. Voluptatea replicii, armonicele colocviale bogate, calitatea contrastelor, surpriza scurtcircuitelor intertextuale (Eminescu, Shakespeare, Caragiale, Delavrancea etc.) sunt, însă, atribute ale scriiturii, deasupra cărora distingem vocația excepțională de dramaturg (-comediant-) comedigraf a lui Horia Gârbea. Stăpânul tăcerii este Thot, slujitor înțelept al Împăratului Osiris, artizan al răsturnării lui și al instalării monarhului Seth, sacrificat și acesta, cu sânge rece, în momentul inaugurării unei societăți democratice în vechiul Egipt. Înconjurat de șefii breslelor, el organizează un „comitet de urgență” și alcătuiește o listă în finalul căreia, „cu voia dumneavoastră...” Iar parabole? De ce nu? La mânia, indignarea și radicalitatea proceselor intentate în noua dramaturgie insurecției din '89, o comedie bine urzită – chiar parabolică – face cât zece demistificări oneste.

În piesa **Mephisto** comediantul îl lasă pe dramaturg să intre în scenă, joaca încetează, stilul devine sobru și echilibrat și încă o dată trebuie spus: Horia Gârbea scrie teatru cu multă lejeritate. În centru se află figura unui actor, Hendrik Höfgen, un oportunist colaborator cu mișcarea comunistă din Germania anilor '32-'36, dar și cu autoritățile naziste instalate la putere. Între două ideologii, Hendrik va trăi momente de glorie și, inevitabil, o cădere penibilă, pe autor(!) interesându-l mai puțin psihologia și analiza morală a personajului cât radiografia sistemelor și mentalităților totalitare, pe care o poate obține prin activarea unui instrument atât de „flexibil”.

În final, numai două cuvinte de la mine pentru comediantul Horia Gârbea: scriitorule! dramaturgule!

SEBASTIAN-VLAD POPA